مجله یافته های علوم تربیتی و آموزشی

بررسی راهکارهای افزایش انگیزه تحصیلی و مشارکت فعال دانش‌آموزان نیازهای ویژه در فرایند یادگیری (پایه آمادگی نیازهای ویژه)

دنیا نادری

کارشناسی شیمی کاربردی

MDOI-02-2026.0556
MNR-577-2-02BA4D

چکیده: انگیزه تحصیلی و مشارکت فعال دانش‌آموزان با نیازهای ویژه در پایه آمادگی، از جمله عوامل کلیدی تأثیرگذار بر کیفیت یادگیری و رشد همه‌جانبه آنان به شمار می‌رود. این مقاله مروری با هدف بررسی راهکارهای افزایش انگیزه تحصیلی و مشارکت فعال دانش‌آموزان نیازهای ویژه در فرایند یادگیری انجام شده است. برای دستیابی به این هدف، مطالعات و پژوهش‌های مرتبط با حوزه آموزش ویژه، روان‌شناسی تربیتی و راهبردهای انگیزشی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته‌اند. یافته‌های حاصل از مرور ادبیات نشان می‌دهد که ترکیبی از راهکارهای درون‌فردی و محیطی می‌تواند به افزایش انگیزه و مشارکت این دانش‌آموزان کمک کند. راهکارهای درون‌فردی شامل تقویت خودکارآمدی، ایجاد باورهای مثبت نسبت به توانایی‌های خود، و پرورش مهارت‌های خودتنظیمی است. راهکارهای محیطی نیز شامل طراحی محیط یادگیری حمایتگر، استفاده از مواد و وسایل آموزشی چندحسی، به‌کارگیری روش‌های تدریس فعال و بازیمحور، و ایجاد نظام تشویق و بازخورد مثبت می‌شود. همچنین، نقش خانواده و همکاری بین خانه و مدرسه به‌عنوان عاملی تسهیل‌کننده در این زمینه حائز اهمیت است. نتایج این مرور نشان می‌دهد که رویکرد تلفیقی و چندبعدی، در مقایسه با راهکارهای تک‌بعدی، اثربخشی بیشتری در افزایش انگیزه و مشارکت دانش‌آموزان نیازهای ویژه در پایه آمادگی دارد. در نهایت، پیشنهادهایی برای معلمان، والدین و برنامه‌ریزان آموزشی ارائه شده است تا با به‌کارگیری راهکارهای مناسب، زمینه شکوفایی استعدادها و مشارکت فعال این دانش‌آموزان را فراهم آورند.

واژگان کلیدی : انگیزه تحصیلی، مشارکت فعال، دانش‌آموزان نیازهای ویژه، پایه آمادگی، راهکارهای آموزشی

Examining Strategies to Increase Academic Motivation and Active Participation of Students with Special Needs in the Learning Process (Special Needs Preparatory Grade)

Abstract

Academic motivation and active participation of students with special needs in the preparatory grade are among the key factors influencing the quality of their learning and holistic development. This review article aims to examine strategies for increasing academic motivation and active participation of students with special needs in the learning process. To achieve this goal, studies and research related to the field of special education, educational psychology, and motivational strategies were reviewed and analyzed. Findings from the literature review indicate that a combination of intrapersonal and environmental strategies can help increase the motivation and participation of these students. Intrapersonal strategies include strengthening self-efficacy, fostering positive beliefs about one's abilities, and developing self-regulation skills. Environmental strategies include designing a supportive learning environment, using multisensory educational materials and tools, employing active and play-based teaching methods, and establishing a system of encouragement and positive feedback. Additionally, the role of the family and home-school collaboration is important as a facilitating factor in this regard. The results of this review indicate that an integrated and multidimensional approach, compared to one-dimensional strategies, is more effective in increasing the motivation and participation of students with special needs in the preparatory grade. Finally, suggestions are offered for teachers, parents, and educational planners to provide the ground for the flourishing of talents and active participation of these students by employing appropriate strategies.

Keywords: Academic motivation, Active participation, Students with special needs, Preparatory grade, Educational strategies

مقدمه

دوره پیش‌دبستانی و پایه آمادگی، به‌عنوان نخستین مرحله رسمی ورود کودک به نظام آموزشی، از حساسیت و اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در این دوره، کودکان با محیطی ساختارمند و انتظاراتی جدید مواجه می‌شوند که می‌تواند زمینه‌ساز رشد شناختی، اجتماعی و عاطفی آنان باشد. برای دانش‌آموزان با نیازهای ویژه، این انتقال می‌تواند چالش‌برانگیزتر باشد، زیرا آنان ممکن است با محدودیت‌های جسمی، حسی، شناختی یا ارتباطی مواجه باشند که بر نحوه تعامل آنان با محیط یادگیری تأثیر می‌گذارد. از این‌رو، توجه به انگیزه تحصیلی و مشارکت فعال این دانش‌آموزان در فرایند یادگیری، ضرورتی انکارناپذیر است.انگیزه تحصیلی به‌عنوان نیروی محرک درونی و بیرونی تلقی می‌شود که رفتار یادگیرنده را جهت‌دهی، تقویت و حفظ می‌کند. در مورد دانش‌آموزان نیازهای ویژه، انگیزه می‌تواند تحت تأثیر عوامل متعددی از جمله تجارب قبلی، حمایت اجتماعی، باورهای خودکارآمدی و کیفیت تعاملات آموزشی قرار گیرد. پژوهش‌ها نشان داده‌اند که انگیزه پایین در این دانش‌آموزان می‌تواند به کاهش مشارکت، افت تحصیلی و حتی ترک تحصیل منجر شود. بنابراین، شناسایی و به‌کارگیری راهکارهایی که بتواند انگیزه آنان را تقویت کند، از اهمیت بالایی برخوردار است.مشارکت فعال نیز به معنای درگیر شدن عمیق و معنادار دانش‌آموز در فعالیت‌های یادگیری است. این مشارکت تنها به حضور فیزیکی در کلاس محدود نمی‌شود، بلکه شامل تعامل با معلم، همسالان، مواد آموزشی و محتوای درسی می‌گردد. برای دانش‌آموزان نیازهای ویژه، مشارکت فعال می‌تواند به شکل‌های متفاوتی بروز کند و نیازمند تطبیق محیط، روش‌ها و انتظارات با توانایی‌های آنان است. در پایه آمادگی، که پایه‌های اولیه یادگیری و اجتماعی‌سازی شکل می‌گیرد، توجه به این مفهوم از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.مرور ادبیات موجود نشان می‌دهد که راهکارهای افزایش انگیزه و مشارکت دانش‌آموزان نیازهای ویژه را می‌توان در چند دسته کلی طبقه‌بندی کرد. دسته نخست، راهکارهای مرتبط با طراحی محیط یادگیری است که شامل ایجاد فضایی امن، حمایتگر و محرک می‌شود. دسته دوم، راهکارهای مربوط به روش‌های تدریس است که بر فعال بودن، چندحسی بودن و بازیمحور بودن تأکید دارد. دسته سوم، راهکارهای مربوط به تقویت خودکارآمدی و باورهای مثبت دانش‌آموز است. دسته چهارم نیز به نقش خانواده و همکاری خانه و مدرسه اشاره دارد(اکبری وهمکاران، ۱۴۰۰).

با این حال، به نظر می‌رسد که بسیاری از برنامه‌های آموزشی موجود، کمتر به رویکردی تلفیقی و جامع توجه دارند. اغلب راهکارها به‌صورت مجزا و بدون در نظر گرفتن تعامل میان عوامل درونی و محیطی به کار گرفته می‌شوند. این در حالی است که انگیزه و مشارکت، پدیده‌هایی چندبعدی هستند و تحت تأثیر همزمان عوامل فردی، آموزشی، خانوادگی و اجتماعی قرار می‌گیرند. بنابراین،

ضرورت دارد که راهکارهای افزایش انگیزه و مشارکت دانش‌آموزان نیازهای ویژه در پایه آمادگی، به‌صورت نظام‌مند و یکپارچه مورد بررسی قرار گیرد.هدف این مقاله مروری، بررسی راهکارهای افزایش انگیزه تحصیلی و مشارکت فعال دانش‌آموزان نیازهای ویژه در فرایند یادگیری پایه آمادگی است. در این راستا، تلاش می‌شود با مرور مطالعات و پژوهش‌های مرتبط، مبانی نظری و شواهد تجربی موجود در این حوزه تحلیل شود. همچنین، راهکارهای عملی و قابل اجرا برای معلمان، والدین و برنامه‌ریزان آموزشی ارائه گردد. امید است یافته‌های این مرور بتواند به بهبود کیفیت آموزش و افزایش مشارکت این دانش‌آموزان کمک کند.در ادامه این مقاله، ابتدا مبانی نظری مرتبط با انگیزه تحصیلی و مشارکت فعال در قالب شش سرتیتر اصلی ارائه می‌شود. سپس، راهکارهای عملی برای افزایش انگیزه و مشارکت دانش‌آموزان نیازهای ویژه در پایه آمادگی مورد بحث قرار می‌گیرد. در بخش نتیجه‌گیری، جمع‌بندی یافته‌ها و پیشنهادهای کاربردی ارائه خواهد شد. در پایان نیز فهرست منابع مورد استفاده در این مرور آورده می‌شود.

مبانی نظری

نظریه‌های انگیزش تحصیلی و کاربرد آن در آموزش دانش‌آموزان نیازهای ویژه

نظریه‌های انگیزش تحصیلی چارچوبی برای درک چگونگی شکل‌گیری، تداوم و کاهش انگیزه یادگیرندگان فراهم می‌کنند. نظریه خودتعیین‌گری یکی از جامع‌ترین این نظریه‌هاست که بر سه نیاز روان‌شناختی اساسی یعنی خودمختاری، شایستگی و ارتباط‌مندی تأکید دارد. بر اساس این نظریه، زمانی که این نیازها برآورده شوند، انگیزه درونی فرد تقویت می‌شود و یادگیری عمیق‌تری رخ می‌دهد. در مورد دانش‌آموزان نیازهای ویژه، ارضای این نیازها می‌تواند به‌ویژه چالش‌برانگیز باشد، زیرا محدودیت‌های آنان ممکن است مانع از تجربه خودمختاری و شایستگی شود.نظریه انتظار- ارزش نیز از دیگر نظریه‌های مهم در این حوزه است که انگیزه را حاصل دو مؤلفه انتظار موفقیت و ارزش‌گذاری برای تکلیف می‌داند. دانش‌آموزی که باور دارد تلاشش به موفقیت منجر می‌شود و تکلیف را ارزشمند می‌داند، انگیزه بیشتری برای مشارکت خواهد داشت. در آموزش ویژه، تقویت هر دو مؤلفه ضروری است؛ یعنی هم باور به توانایی باید از طریق تجارب موفقیت‌آمیز کوچک تقویت شود و هم ارزش تکالیف باید برای دانش‌آموز معنادار و ملموس گردد.نظریه هدف‌گرایی نیز به تفاوت میان اهداف تسلط‌محور و عملکردمحور اشاره دارد. دانش‌آموزانی که اهداف تسلط‌محور دارند، بر یادگیری و بهبود مهارت‌های خود تمرکز می‌کنند، در حالی که دانش‌آموزان با اهداف عملکردمحور به مقایسه خود با دیگران و کسب تأیید توجه دارند. برای دانش‌آموزان نیازهای ویژه، پرورش اهداف تسلط‌محور می‌تواند از فشار مقایسه اجتماعی بکاهد و انگیزه درونی آنان را تقویت کند(برقی وهمکاران، ۱۳۹۹).

نظریه اسناد نیز به نحوه تفسیر دانش‌آموزان از موفقیت‌ها و شکست‌های خود می‌پردازد. اگر دانش‌آموز شکست را به عوامل درونی، پایدار و غیرقابل کنترل مانند ناتوانی نسبت دهد، انگیزه او کاهش می‌یابد. در مقابل، اسناد شکست به تلاش ناکافی یا راهبرد نامناسب، که قابل تغییر هستند، انگیزه را حفظ می‌کند. در آموزش دانش‌آموزان نیازهای ویژه، کمک به آنان برای شکل‌دهی اسنادهای سازگارانه از اهمیت بالایی برخوردار است.نظریه یادگیری اجتماعی بندورا نیز مفهوم خودکارآمدی را به‌عنوان عامل کلیدی انگیزه معرفی می‌کند. خودکارآمدی به باور فرد نسبت به توانایی خود در انجام موفقیت‌آمیز یک تکلیف اشاره دارد. دانش‌آموزان نیازهای ویژه اغلب خودکارآمدی پایینی دارند که می‌تواند مانع از تلاش و مشارکت آنان شود. بنابراین، طراحی تجاربی که به تقویت خودکارآمدی منجر شود، یکی از راهبردهای اساسی در آموزش این دانش‌آموزان است.در نهایت، نظریه‌های انگیزشی بر این نکته تأکید دارند که انگیزه پدیده‌ای پویا و چندبعدی است که تحت تأثیر تعامل عوامل فردی و محیطی قرار دارد. کاربرد این نظریه‌ها در آموزش دانش‌آموزان نیازهای ویژه پایه آمادگی، مستلزم انعطاف‌پذیری، فردی‌سازی و توجه به تفاوت‌های فردی

است. معلمان می‌توانند با بهره‌گیری از این چارچوب‌های نظری، راهبردهایی طراحی کنند که هم نیازهای روان‌شناختی اساسی دانش‌آموزان را برآورده کند و هم زمینه مشارکت فعال آنان را فراهم آورد.

ویژگی‌های رشدی و روان‌شناختی دانش‌آموزان پایه آمادگی با نیازهای ویژه

دوره پایه آمادگی، از نظر رشدی، مرحله‌ای حساس و شکل‌دهنده در زندگی کودک است. در این دوره، کودک از نظر شناختی در مرحله پیش‌عملیاتی قرار دارد و تفکر او نمادین، شهودی و اغلب خودمحور است. برای دانش‌آموزان با نیازهای ویژه، این مرحله می‌تواند با تأخیر یا تفاوت در الگوهای رشدی همراه باشد. بنابراین، درک ویژگی‌های رشدی این دانش‌آموزان برای طراحی برنامه‌های آموزشی مناسب ضروری است.از نظر شناختی، دانش‌آموزان نیازهای ویژه ممکن است در توجه، حافظه، حل مسئله و انتقال یادگیری با چالش مواجه باشند. مدت توجه آنان کوتاه‌تر است و به سرعت از فعالیت‌های طولانی خسته می‌شوند. بنابراین، فعالیت‌های یادگیری باید کوتاه، متنوع و جذاب باشند تا توجه آنان را حفظ کنند. همچنین، استفاده از محرک‌های چندحسی می‌تواند به پردازش بهتر اطلاعات و تقویت حافظه کمک کند.از نظر زبانی، بسیاری از دانش‌آموزان نیازهای ویژه در درک و بیان زبان با محدودیت مواجه‌اند. این محدودیت می‌تواند بر توانایی آنان در پیروی از دستورالعمل‌ها، بیان نیازها و تعامل با همسالان تأثیر بگذارد. بنابراین، استفاده از زبان ساده، تصاویر، اشاره‌ها و ابزارهای ارتباطی جایگزین می‌تواند به بهبود ارتباط و مشارکت آنان کمک کند. در پایه آمادگی، پرورش مهارت‌های زبانی از طریق بازی، داستان‌گویی و فعالیت‌های گروهی توصیه می‌شود(جوادی وهمکاران،۱۴۰۱).

از نظر اجتماعی-هیجانی، دانش‌آموزان نیازهای ویژه ممکن است در تنظیم هیجانات، برقراری روابط با همسالان و پیروی از قوانین اجتماعی با دشواری مواجه باشند. برخی از آنان ممکن است مضطرب، گوشه‌گیر یا پرخاشگر باشند. ایجاد محیطی امن، پیش‌بینی‌پذیر و حمایتگر می‌تواند به کاهش این مشکلات کمک کند. همچنین، آموزش مهارت‌های اجتماعی از طریق الگودهی، ایفای نقش و تقویت مثبت مؤثر است.از نظر حرکتی، برخی از دانش‌آموزان نیازهای ویژه ممکن است در مهارت‌های حرکتی درشت و ظریف تأخیر داشته باشند. این تأخیر می‌تواند بر توانایی آنان در نوشتن، بریدن، رنگ‌آمیزی و فعالیت‌های بدنی تأثیر بگذارد. بنابراین، فعالیت‌های حرکتی باید با توجه به سطح توانایی آنان تطبیق داده شود و فرصت‌های تمرین کافی فراهم گردد. بازی‌های حرکتی و فعالیت‌های حسی-حرکتی می‌توانند به تقویت این مهارت‌ها کمک کنند.در مجموع، دانش‌آموزان پایه آمادگی با نیازهای ویژه، گروهی ناهمگون هستند که ویژگی‌های رشدی و روان‌شناختی متفاوتی دارند. بنابراین، رویکرد یکسان به همه آنان ناکارآمد است و لازم است برنامه‌های آموزشی فردی‌سازی شده و مبتنی بر ارزیابی دقیق نیازها طراحی شود. توجه به نقاط قوت و علایق آنان، در کنار رفع محدودیت‌ها، می‌تواند به افزایش انگیزه و مشارکت آنان منجر شود.

نقش خودکارآمدی و باورهای انگیزشی در یادگیری دانش‌آموزان نیازهای ویژه

خودکارآمدی به‌عنوان باور فرد به توانایی خود در سازماندهی و اجرای اقدامات لازم برای رسیدن به اهداف مشخص تعریف می‌شود. این سازه نقش محوری در انگیزه، تلاش، پایداری و انتخاب فعالیت‌ها دارد. دانش‌آموزانی که خودکارآمدی بالایی دارند، چالش‌ها را فرصت می‌بینند و در مواجهه با شکست، تلاش خود را افزایش می‌دهند. در مقابل، دانش‌آموزان با خودکارآمدی پایین، از تکالیف دشوار اجتناب می‌کنند و زودتر تسلیم می‌شوند.دانش‌آموزان نیازهای ویژه اغلب به دلیل تجارب مکرر شکست، خودکارآمدی پایینی دارند. این باور منفی می‌تواند به کاهش انگیزه، کاهش مشارکت و شکل‌گیری چرخه‌ای معیوب منجر شود. بنابراین، تقویت خودکارآمدی در این دانش‌آموزان یکی از اهداف اساسی آموزش ویژه است. منابع خودکارآمدی شامل تجارب موفقیت‌آمیز،

جانشین‌سازی، ترغیب کلامی و حالت‌های فیزیولوژیکی و هیجانی است.تجارب موفقیت‌آمیز مؤثرترین منبع خودکارآمدی است. برای دانش‌آموزان نیازهای ویژه، طراحی تکالیف کوچک و قابل دستیابی که موفقیت را تضمین کند، می‌تواند به تدریج باور به توانایی را تقویت کند. این تجارب باید متناسب با سطح توانایی دانش‌آموز باشد و به‌صورت تدریجی دشوارتر شود. تشویق و بازخورد مثبت نیز می‌تواند اثر این تجارب را تقویت کند.جانشین‌سازی یا مشاهده موفقیت دیگران نیز منبع مهمی برای خودکارآمدی است. زمانی که دانش‌آموز می‌بیند همسال مشابه او در انجام تکلیفی موفق می‌شود، باور می‌کند که او نیز می‌تواند موفق شود. در آموزش دانش‌آموزان نیازهای ویژه، استفاده از الگوهای همتا و نمایش موفقیت‌های کوچک دیگران می‌تواند مؤثر باشد. البته باید توجه داشت که الگو باید از نظر ویژگی‌ها و توانایی‌ها به دانش‌آموز نزدیک باشد(ستوده وهمکاران، ۱۳۹۸).

ترغیب کلامی نیز می‌تواند به تقویت خودکارآمدی کمک کند، مشروط بر اینکه واقع‌بینانه و متناسب با توانایی دانش‌آموز باشد. تشویق‌های اغراق‌آمیز ممکن است اعتماد دانش‌آموز را خدشه‌دار کند. بنابراین، معلمان باید بازخورد خود را بر تلاش، راهبرد و پیشرفت واقعی دانش‌آموز متمرکز کنند. عبارت‌هایی مانند «تو تلاش خوبی کردی» یا «این راهبرد به تو کمک کرد» می‌تواند مؤثرتر از «تو باهوشی» باشد.حالت‌های فیزیولوژیکی و هیجانی نیز بر خودکارآمدی تأثیر می‌گذارند. اضطراب، خستگی و تنش می‌توانند باور به توانایی را تضعیف کنند، در حالی که آرامش، انرژی و هیجان مثبت آن را تقویت می‌کنند. در پایه آمادگی، ایجاد محیطی آرام، امن و لذت‌بخش می‌تواند به کاهش اضطراب و افزایش خودکارآمدی کمک کند. فعالیت‌های بازی‌محور، موسیقی و حرکات آرام‌بخش می‌توانند در این زمینه مؤثر باشند.در مجموع، خودکارآمدی و باورهای انگیزشی نقش تعیین‌کننده‌ای در یادگیری و مشارکت دانش‌آموزان نیازهای ویژه دارند. تقویت این باورها نیازمند رویکردی نظام‌مند و چندبعدی است که تجارب موفقیت‌آمیز، الگوهای مناسب، بازخورد سازنده و محیط حمایتگر را در بر گیرد. معلمان پایه آمادگی می‌توانند با به‌کارگیری این راهبردها، زمینه افزایش انگیزه و مشارکت فعال دانش‌آموزان را فراهم آورند.

راهبردهای تدریس فعال و چندحسی در آموزش دانش‌آموزان نیازهای ویژه

راهبردهای تدریس فعال به روش‌هایی اطلاق می‌شود که دانش‌آموز را از حالت منفعل به حالت فعال در فرایند یادگیری تبدیل می‌کند. در این روش‌ها، دانش‌آموز به‌جای شنونده صرف بودن، در فعالیت‌های عملی، بحث، حل مسئله و تعامل شرکت می‌کند. برای دانش‌آموزان نیازهای ویژه، تدریس فعال می‌تواند به افزایش توجه، درک و انگیزه منجر شود. زیرا این دانش‌آموزان اغلب با روش‌های سخنرانی محض کمتر یاد می‌گیرند و به تجارب عینی و ملموس نیاز دارند.آموزش چندحسی یکی از مؤثرترین راهبردها برای دانش‌آموزان نیازهای ویژه است. در این رویکرد، اطلاعات از طریق چند کانال حسی همزمان ارائه می‌شود؛ مثلاً ترکیب دیدن، شنیدن، لمس کردن و حرکت دادن. پژوهش‌ها نشان داده‌اند که آموزش چندحسی به بهبود حافظه، توجه و درک مطلب کمک می‌کند. برای دانش‌آموزان پایه آمادگی، استفاده از مواد آموزشی رنگارنگ، اشیای قابل لمس، موسیقی و فعالیت‌های حرکتی می‌تواند یادگیری را جذاب‌تر و مؤثرتر کند.بازی‌محور بودن آموزش نیز از اصول مهم در دوره آمادگی است. بازی، زبان طبیعی کودک است و از طریق آن می‌توان مفاهیم، مهارت‌ها و رفتارهای اجتماعی را آموزش داد. برای دانش‌آموزان نیازهای ویژه، بازی می‌تواند فرصتی برای تمرین مهارت‌ها در محیطی کم‌فشار و لذت‌بخش فراهم کند. بازی‌های ساختاریافته، بازی‌های نقش‌آفرینی و بازی‌های گروهی می‌توانند به افزایش مشارکت و تعامل کمک کنند(شریفی وهمکاران، ۱۴۰۰).

یادگیری مشارکتی نیز از راهبردهای مؤثر در آموزش دانش‌آموزان نیازهای ویژه است. در این روش، دانش‌آموزان در گروه‌های کوچک با یکدیگر همکاری می‌کنند تا به هدف مشترکی دست یابند. این روش به تقویت مهارت‌های اجتماعی، ارتباطی و همدلی کمک می‌کند. برای دانش‌آموزان نیازهای ویژه، گروه‌بندی باید با توجه به توانایی‌ها و نیازهای آنان انجام شود تا همه اعضا فرصت

مشارکت داشته باشند.استفاده از فناوری‌های کمکی نیز می‌تواند به مشارکت فعال دانش‌آموزان نیازهای ویژه کمک کند. ابزارهایی مانند تبلت، نرم‌افزارهای آموزشی تعاملی، دستگاه‌های ارتباطی جایگزین و وسایل تطبیقی می‌توانند موانع یادگیری را کاهش دهند. این فناوری‌ها باید متناسب با نیاز فردی دانش‌آموز انتخاب و به‌کار گرفته شوند. آموزش معلمان در زمینه استفاده از این ابزارها نیز ضروری است.در نهایت، راهبردهای تدریس فعال و چندحسی باید با توجه به اصول فردی‌سازی و انعطاف‌پذیری طراحی شوند. هیچ روش واحدی برای همه دانش‌آموزان نیازهای ویژه مناسب نیست. معلمان باید با ارزیابی مستمر، روش‌ها را تطبیق دهند و فرصت‌های متنوعی برای یادگیری و مشارکت فراهم کنند. ترکیب این راهبردها با تقویت خودکارآمدی و محیط حمایتگر می‌تواند به افزایش انگیزه و مشارکت فعال دانش‌آموزان منجر شود.

نقش محیط یادگیری حمایتگر و ایمن در ارتقای مشارکت دانش‌آموزان نیازهای ویژه

محیط یادگیری به مجموعه عوامل فیزیکی، اجتماعی و روان‌شناختی اشاره دارد که بر فرایند یادگیری تأثیر می‌گذارند. برای دانش‌آموزان نیازهای ویژه، محیط یادگیری باید به‌گونه‌ای طراحی شود که احساس امنیت، پذیرش و تعلق را تقویت کند. محیطی که در آن دانش‌آموز احساس کند مورد احترام است و اشتباهاتش بخشی از فرایند یادگیری تلقی می‌شود، مشارکت بیشتری خواهد داشت.از نظر فیزیکی، کلاس درس باید دسترسی‌پذیر، منظم و عاری از موانع باشد. برای دانش‌آموزان با محدودیت حرکتی، فضای کلاس باید به‌گونه‌ای چیده شود که امکان حرکت آزادانه و دسترسی به مواد آموزشی فراهم باشد. نور کافی، تهویه مناسب، دمای متعادل و کاهش صداهای مزاحم نیز می‌تواند به تمرکز و آرامش دانش‌آموزان کمک کند. فضای کلاس باید انعطاف‌پذیر باشد تا بتوان آن را برای فعالیت‌های مختلف بازآرایی کرد.از نظر اجتماعی، محیط کلاس باید پذیرا و فراگیر باشد. دانش‌آموزان نیازهای ویژه ممکن است مورد طرد یا قلدری قرار گیرند که می‌تواند به کاهش انگیزه و مشارکت آنان منجر شود. بنابراین، معلمان باید فرهنگ احترام، همدلی و همکاری را در کلاس ترویج کنند. آموزش مهارت‌های اجتماعی، فعالیت‌های گروهی و جشن گرفتن تفاوت‌ها می‌تواند به ایجاد محیطی فراگیر کمک کند(بندورا ، ۱۹۹۷).

از نظر روان‌شناختی، دانش‌آموزان نیازهای ویژه به احساس امنیت هیجانی نیاز دارند. این احساس زمانی ایجاد می‌شود که دانش‌آموز بداند مورد حمایت معلم و همسالان است و در صورت اشتباه، تحقیر نمی‌شود. معلمان می‌توانند با ایجاد رابطه گرم و حمایتگر، گوش دادن فعال و ارائه بازخورد سازنده، این احساس را تقویت کنند. همچنین، ایجاد روال‌های قابل پیش‌بینی می‌تواند اضطراب را کاهش دهد.نقش همسالان نیز در ایجاد محیط حمایتگر حائز اهمیت است. دانش‌آموزان نیازهای ویژه اغلب از تعامل با همسالان سود می‌برند، اما ممکن است در برقراری رابطه با دشواری مواجه باشند. معلمان می‌توانند با تشکیل گروه‌های همیار، فعالیت‌های جفتی و بازی‌های مشارکتی، فرصت‌های تعامل مثبت را فراهم کنند. آموزش همسالان درباره نیازهای ویژه و چگونگی کمک به دوستان نیز می‌تواند مؤثر باشد.در نهایت، محیط یادگیری حمایتگر باید شامل همکاری با خانواده نیز باشد. والدین به‌عنوان نخستین مربیان کودک، نقش مهمی در تقویت انگیزه و مشارکت او دارند. ارتباط منظم بین خانه و مدرسه، اشتراک اطلاعات درباره پیشرفت دانش‌آموز و هماهنگی راهبردها می‌تواند به تداوم و اثربخشی آموزش کمک کند. دعوت از والدین برای مشارکت در فعالیت‌های کلاس نیز می‌تواند احساس تعلق و انگیزه دانش‌آموز را تقویت کند.

نقش خانواده و همکاری خانه و مدرسه در افزایش انگیزه و مشارکت دانش‌آموزان نیازهای ویژه

خانواده به‌عنوان نخستین محیط اجتماعی کودک، نقش بنیادینی در شکل‌گیری نگرش‌ها، باورها و انگیزه‌های تحصیلی او دارد. برای دانش‌آموزان نیازهای ویژه، حمایت خانواده می‌تواند عامل تعیین‌کننده‌ای در موفقیت تحصیلی و مشارکت فعال آنان باشد. والدینی

که نسبت به توانایی‌های فرزند خود نگرش مثبت دارند و او را تشویق می‌کنند، به تقویت خودکارآمدی و انگیزه او کمک می‌کنند.همکاری خانه و مدرسه به معنای ارتباط مستمر، هماهنگی و مشارکت متقابل بین والدین و معلمان است. این همکاری می‌تواند به شکل‌های مختلفی مانند جلسات مشاوره، گزارش‌های پیشرفت، کارگاه‌های آموزشی و مشارکت در فعالیت‌های کلاس انجام شود. پژوهش‌ها نشان داده‌اند که همکاری قوی خانه و مدرسه با بهبود عملکرد تحصیلی، کاهش مشکلات رفتاری و افزایش انگیزه دانش‌آموزان نیازهای ویژه مرتبط است.والدین می‌توانند در خانه محیطی حمایتگر و محرک برای یادگیری فراهم کنند. این محیط شامل فضایی آرام برای مطالعه، مواد آموزشی مناسب، و فرصت‌هایی برای بازی و کاوش است. والدین همچنین می‌توانند با خواندن داستان، بازی‌های آموزشی و گفتگو درباره تجارب روزانه، مهارت‌های زبانی و شناختی فرزند خود را تقویت کنند. تشویق کنجکاوی و پرسشگری نیز می‌تواند انگیزه درونی کودک را پرورش دهد(نیک پور وهمکاران، ۱۳۹۹).

معلمان نیز باید والدین را به‌عنوان شریک در فرایند آموزش بپذیرند و آنان را در تصمیم‌گیری‌های مربوط به برنامه آموزشی فرزندشان مشارکت دهند. ارتباط باز و صادقانه با والدین، اشتراک انتظارات و ارائه راهبردهای عملی برای حمایت در خانه می‌تواند مؤثر باشد. معلمان باید به تفاوت‌های فرهنگی و شرایط خانوادگی دانش‌آموزان حساس باشند و ارتباط را متناسب با آن تنظیم کنند.چالش‌هایی نیز در مسیر همکاری خانه و مدرسه وجود دارد. برخی والدین ممکن است به دلیل مشغله کاری، مشکلات اقتصادی یا تجارب منفی قبلی با نظام آموزشی، مشارکت کمتری داشته باشند. برخی دیگر ممکن است درباره نیازهای ویژه فرزند خود اطلاعات کافی نداشته باشند یا احساس ناتوانی کنند. بنابراین، مدارس باید با ارائه آموزش، حمایت و ارتباط غیرقضاوتی، موانع مشارکت را کاهش دهند.در مجموع، همکاری مؤثر خانه و مدرسه می‌تواند به افزایش انگیزه و مشارکت دانش‌آموزان نیازهای ویژه در پایه آمادگی کمک کند. این همکاری باید مبتنی بر احترام متقابل، ارتباط باز و هدف مشترک یعنی رشد و شکوفایی دانش‌آموز باشد. با ایجاد این مشارکت، می‌توان محیطی یکپارچه و حمایتگر برای یادگیری دانش‌آموزان نیازهای ویژه فراهم کرد.

نتیجه‌گیری

این مقاله مروری با هدف بررسی راهکارهای افزایش انگیزه تحصیلی و مشارکت فعال دانش‌آموزان نیازهای ویژه در پایه آمادگی انجام شد. مرور ادبیات نشان داد که انگیزه و مشارکت پدیده‌هایی چندبعدی هستند که تحت تأثیر عوامل فردی، آموزشی، خانوادگی و اجتماعی قرار می‌گیرند. بنابراین، هیچ راهکار واحدی برای افزایش آن‌ها کافی نیست و رویکردی تلفیقی و جامع ضروری است. این رویکرد باید هم به عوامل درون‌فردی مانند خودکارآمدی و باورهای انگیزشی و هم به عوامل محیطی مانند طراحی محیط یادگیری، روش‌های تدریس و همکاری خانه و مدرسه توجه کند.یافته‌های این مرور نشان داد که تقویت خودکارآمدی از طریق تجارب موفقیت‌آمیز، الگوهای مناسب و بازخورد سازنده، نقش کلیدی در افزایش انگیزه دانش‌آموزان نیازهای ویژه دارد. دانش‌آموزانی که باور دارند می‌توانند موفق شوند، تلاش بیشتری می‌کنند و در فعالیت‌های یادگیری مشارکت فعال‌تری دارند. بنابراین، معلمان باید فرصت‌هایی برای تجربه موفقیت کوچک و تدریجی برای این دانش‌آموزان فراهم کنند.

راهبردهای تدریس فعال و چندحسی نیز به‌عنوان یکی از مؤثرترین روش‌ها برای افزایش مشارکت دانش‌آموزان نیازهای ویژه شناخته شد. استفاده از بازی، فعالیت‌های عملی، مواد چندحسی و فناوری‌های کمکی می‌تواند یادگیری را جذاب‌تر و معنادارتر کند. این روش‌ها به‌ویژه برای دانش‌آموزان پایه آمادگی که به تجارب عینی و ملموس نیاز دارند، مناسب هستند.محیط یادگیری حمایتگر و ایمن نیز از عوامل اساسی در ارتقای مشارکت دانش‌آموزان نیازهای ویژه است. محیطی که در آن دانش‌آموز احساس امنیت، پذیرش و تعلق کند، مشارکت بیشتری خواهد داشت. طراحی فیزیکی مناسب، فرهنگ فراگیر، روابط مثبت با معلم و

همسالان و روال‌های قابل پیش‌بینی می‌تواند به ایجاد چنین محیطی کمک کند.نقش خانواده و همکاری خانه و مدرسه نیز به‌عنوان عاملی تسهیل‌کننده در افزایش انگیزه و مشارکت دانش‌آموزان نیازهای ویژه مورد تأکید قرار گرفت. والدین با حمایت عاطفی، ایجاد محیط محرک در خانه و مشارکت در فعالیت‌های مدرسه می‌توانند به تقویت انگیزه فرزند خود کمک کنند. همکاری مؤثر بین خانه و مدرسه نیازمند ارتباط باز، احترام متقابل و هدف مشترک است.

در مجموع، می‌توان نتیجه گرفت که افزایش انگیزه و مشارکت دانش‌آموزان نیازهای ویژه در پایه آمادگی نیازمند رویکردی نظام‌مند، فردی‌سازی شده و مبتنی بر شواهد است. معلمان، والدین و برنامه‌ریزان آموزشی هر یک نقشی مهم در این فرایند دارند. توانمندسازی معلمان از طریق آموزش تخصصی، حمایت از خانواده‌ها و ایجاد سیاست‌های فراگیر می‌تواند به بهبود کیفیت آموزش این دانش‌آموزان کمک کند.پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آینده به بررسی اثربخشی برنامه‌های تلفیقی مداخله‌ای بر انگیزه و مشارکت دانش‌آموزان نیازهای ویژه در پایه آمادگی بپردازند. همچنین، مطالعات طولی برای بررسی پایداری اثرات این راهکارها در طول زمان ضروری است. بررسی نقش فناوری‌های نوین و آموزش مجازی در مشارکت این دانش‌آموزان نیز می‌تواند موضوع پژوهش‌های آینده باشد.در پایان، باید تأکید کرد که همه دانش‌آموزان، صرف‌نظر از نیازهای ویژه‌ای که دارند، حق برخورداری از آموزش با کیفیت و فرصت مشارکت فعال در یادگیری را دارند. ایجاد محیط‌های آموزشی فراگیر، حمایتگر و انگیزه‌بخش نه تنها به نفع دانش‌آموزان نیازهای ویژه است، بلکه به ساختن جامعه‌ای عادلانه‌تر و پذیراتر برای همه کمک می‌کند. این هدف والایی است که مستلزم همکاری همه جانبه نهادهای آموزشی، خانواده‌ها و جامعه است.

منابع

- اکبری، م.، و صادقی، ح. (۱۴۰۰). تأثیر آموزش چندحسی بر یادگیری و انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان با نیازهای ویژه. مجله روان‌شناسی تربیتی، ۱۷(۵۹)، ۱۲۳–۱۴۰.
- برقی، ع.، و حسینی، س. (۱۳۹۹). راهبردهای افزایش مشارکت فعال دانش‌آموزان با نیازهای ویژه در کلاس‌های فراگیر. فصلنامه آموزش و پرورش استثنایی، ۱۰(۳)، ۴۵–۶۲.
- جوادی، م.، و رضایی، ن. (۱۴۰۱). نقش خودکارآمدی در پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان با ناتوانی یادگیری. مجله مطالعات روان‌شناسی و علوم تربیتی، ۸(۲)، ۷۸–۹۵.
- ستوده، ه.، و محمدی، ف. (۱۳۹۸). همکاری خانه و مدرسه در آموزش دانش‌آموزان نیازهای ویژه: چالش‌ها و راهکارها. مجله خانواده و پژوهش، ۶(۴)، ۳۳–۵۰.
- شریفی، ع.، و کاظمی، ر. (۱۴۰۰). طراحی محیط یادگیری حمایتگر برای دانش‌آموزان با نیازهای ویژه در دوره پیش‌دبستانی. فصلنامه پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، ۱۸(۳۵)، ۱۰۱–۱۱۸.
- نیک‌پور، ر.، و احمدی، ز. (۱۳۹۹). انگیزش تحصیلی در دانش‌آموزان با نیازهای ویژه: نظریه‌ها و کاربردها. مجله روان‌شناسی و آموزش کودکان استثنایی، ۹(۲)، ۵۵–۷۲.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. W. H. Freeman.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry, 11*(4), 227–268.

- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2020). Intrinsic and extrinsic motivation from a self-determination theory perspective: Definitions, theory, practices, and future directions. *Contemporary Educational Psychology, 61*, 101860.
- Wehmeyer, M. L., & Schalock, R. L. (2001). Self-determination and quality of life: Implications for special education services and supports. *Focus on Exceptional Children, 33*(8), 1–16.